

Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.)

**Srpski pogledi na odnose
između srpskog, hrvatskog
i bošnjačkog jezika**

**Die serbische Sichtweise
des Verhältnisses zwischen
dem Serbischen, Kroatischen
und Bosniakischen**

I/1

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Beogradska knjiga
2010

Бранко Тошовић (Грац)

Фонетско-фонолошке и акценатске разлике између српског, хрватског и бошњачког језика (разлике у проучености и проученост разлика)

У раду се разматрају два проблема: колико је проучен фонетско-фонолошки и акценатски систем српског, хрватског и бошњачког језика и колико су истражене фонетско-фонолошке и акценатске разлике између поменутих језика.

0. Фонетско-фонолошки систем српског, хрватског и бошњачког језика различито је проучен. Он је био предмет ширих истраживања у оквиру научно-истраживачких пројеката, докторских и магистарских радњи. Такође је објављен значајан број чланака. У анализи 289 таквих издања фонетика и фонологија се налазе на 2. мјесту са 17,5% (фонетика 12%, фонологија 5,5), али оне знатно заостају за водећом дисциплином – граматиком (64%). Готово сва издања долазе са подручја српске и хрватске лингвистике (95%); проценат бошњачких радова је минималан (5%). Српска истраживања су бројнија од хрватских (51% : 44%). Публикације из фонетике преовладавају у односу на оне из фонологије (75% : 25%). У српској лингвистици већи је несклад у проучености фонетике и фонологију (82% : 18%), него у хрватској (64% : 36%). Број српских фонетских издања већи је од фонолошких (40 : 27), док је у хрватској лингвистици обрнуто (9 : 15). У српској лингвистици фонетика је најзаступљенија у граматичким приручницима и лексиконима (20 издања), слиједи фонетски приручници (5), радови о ијекавском изговору (3), фонетици и ортографији (3), историјској фонетици (2), фоностилици (2), фонетици других језика (2), деривационој фонетици (1). У хрватским издањима фонетика се такође најчешће појављује у граматичким приручницима и лексиконима (15), слиједи фоностилистика (6), фонетика и ортографија (3), фонетска периодика (1) и фонетика других језика (1). Бошњачке публикације имају овакву структуру: фонетика у граматичким приручницима и лексиконима (3), фонетски приручници (1), фоностилистика (1). Што се тиче фонологије, српска лингвистика има 9 издања, и то из ових области: фонолошки приручници (4), фонологија у граматичким приручницима и лексиконима (2), фонетика и фонологија (1), фонологија и ортографија (1), дијалектолошка фонологија (1). Хрватска лингвистика дала је 15 издања, од тога су 9 фонолошки приручници, слиједи фонологија у граматичким приручницима и лексиконима (3), фонетика и фонологија (1), генеративна фонологија (1), поредбена фонологија (1).¹

¹ Због ограничености простора принуђени смо за изоставимо списак посебних издања које смо овдје анализирали.

1. Фонетско-фонолошке разлике између српског, хрватског и бошњачког језика готово да нису проучене. Постоји више разлога за такву ситуацију. На то се, прије свега, одразила чињеница да су све донедавно и у једном дужем временском периоду српски, хрватски и бошњачки језик третирани као један стандардни језик (српскохрватски/хрваткосрпски) па проблем идентичности, сличности и различитости није било ни превише актуелан, нити се форсирао. О разликама се повремено говорило и писало, углавном у вези са варијантама (источном или српском и западном или хрватском), уз узимање у обзир двију реализација стандардног језика у Босни и Херцеговини и Црној Гори, које нису називане варијантама, већ босанскохерцеговачким и црногорским стандарднојезичким изразом. Након распада бивше Југославије појавио се низ радова, и то у оквиру хрватске лингвистике, од којих су неки били тенденциозни и усмјерени на проналажење разлика у по сваку цијелу и у што већем броју.

Колико нам је познато, први рад о фонетским разликама написао је Ђуро Даничић. Његов прилог носи наслов Разлике између српског и хрватског језика (Даничић 2002: 301–304). Он констатује да су три „најглавније разлике“ између српског и хрватског језика: 1. „што Срби имају глас **ђ**, а Хрвати га немају него место њега **ј**“, 2. „што Срби глас **ј** који у наставку **-иј** постаје од **и** с гласовима иза којих дође прелијевање у друге, а Хрвати не“, 3. „што Срби глас **л** на крају слога претварају у **о**, а Хрвати не“. Даничић закључује: „[...] ово је троје потребно и довољно да се може најпоузданије разазнати је ли што написано српски или хрватски“ (Даничић 2002: 302–303). Затим је наступио дужи временски период обиљежен slabим интересовањем за подударности, сличности и разлике, да би пред сам други свјетски рат ова проблематика дошла у први план и била потенцирана радикалном политиком Независне државе Хрватске. Петар Губерина и Круно Крстић објавили су 1940. године књигу са рјечником „Разлике између хрватског и српског књижевног језика“. Њен посебан дио посвећен је фонетским разликама. Аутори наводе 28 разлика:

„1. Hrv. knjiž. jezik: **-ije, je, i**, sr. knjiž. jezik: **-e: mlijeko – mleko, djeca – deca, bio – beo.**² Hrvati poznaju ekavicu samo u dijalektu, ali ta je ekavica različita od srpske: i po kvantiteti, i po akcentu i po melodiji. 2. Tamo, gdje hrv. knjiž. jezik ima u sredini i na kraju **h**, srp. knjiž. jezik ima vrlo često **v**: *gluhoća – gluvoća, duhan – duvan, gluh – gluv, suh – сув*. Pojava je to zanimljivija, što i mnogi Hrvati upotrebljavaju u dijalektu glas **v** u sredini i na kraju riječi, ali književni hrvatski jezik ne poznaje oblike sa **v**, dok ih srpski književni jezik smatra pravilnim i običnim. Tako ono, što za Hrvata označuje u nekim slučajevima familijarni govor, i što bi hrvatskome piscu

² Маркирање примјера је у нашем раду унифицирано јер различити аутори дају различита обиљежавања.

moglo poslužiti u stilističke svrhe, to u srpskom književnom jeziku ima obično, osjećajno indiferentno, značenje (str. 53). 3. Hrv. knjiž. jezik kod mnogih imena, koja dolaze iz grčkog i hebrejskog jezika, ima glas **b**, a srpski **v**: *Babilon – Vavilon, Baltazar – Valtazar, Benjamin – Venjamin, Abraham – Avraam*. 4. Hrv. knjiž. jezik ima glas **t**, a srpski **ć**: *piletina – pilećina, samotovati – samoćovati, teletina – telećina, proljetni – prolećni*. Ima i obratnih slučajeva kao u: *čistoća – čistota, palača – palata*. 5. Hrv. **d**, a srp. **đ**: *redati – ređati, govedina – goveđina*. I obratno: hrv. **đ**, a srpski **d**: *luđak – ludak, ludakinja – ludakinja*. 6. Hrv. **c**, a srpski **t**: *garancija – garantija, demokracija – demokratija, diplomacija – diplomatija*. 7. Hrv. **n**, a srpski **nj**: *lijen – lenj, tuljan – tulanj, ljetni – letnji*. 8. Hrv. **š**, a srp. **ć** (**č**): *šutjeti – ćutati, šutljiv – ćutljiv, škiljiti – čkiljiti*. 9. Hrv. **h**, sr. **j**: *dihanje – dijanje, kihanje – kijanje*. 10. Hrv. **h**, srpski **k**: *drhtati – drktati, drhtanje – drktanje*. 11. Hrv. **z**, a srp. **s**: *filozofija – filosofija, Perzija – Persija, konzul – konsul*. 12. Hrv. knjiž. jezik ima **c**, a srpski **s**: *jinancije – finansije, centimetar – santimetar, decimetar – desimetar*. 13. Hrv. knjiž. jezik ima **l**, a srpski **lj**: *plosnat – pljosnat*. 14. Hrv. **lj**, srp. **j**: *sviraljka – svirajka*. 15. Hrv. knjiž. jezik ima konzonantsku skupinu **č**, a srpski **št**: *općina – opština, svećenik – sveštenik, opći – opšti*. Međutim: postoji **št** u hrvatskom, a **ć** u srpskom. 16. Hrv. knjiž. jezik ima asimilaciju na kraju sloga, a srpski nema: *obrana – odbrana, obraniti – odbraniti, oklada – opklada*. 17. U sredini i na kraju riječi hr. knjiž. jezik ima često **h**, a srpski nema: *čahura – čaura, hrapav – rapav, hladan – ladan, hren – ren, hrskavica – rskavica, hrptenica – rptenica*. 18. Hrv. **k**, a srp. **h**: *kirurg – hirurg, kor – hor, kršćanin – hrišćanin, kemija – hemija*. 19. Hrv. knjiž. jezik ima **nj**, a srpski nema: *grižnja – griža*. 20. Hrv. knjiž. jezik nema **n**, a srpski ima: *manšeta – manšetna, moguće – mogućno*, i obratno hrv. knjiž. jezik ima **n**, a srpski nema: *kratkovidnost – kratkovidost, maternica – materica*. 21. Hrv. knjiž. jezik ima **š**, a srpski nema: *škropiti – kropiti, škropionica – kropionica*. 22. Hrv. **l**, a srpski bez **l**: *prijestolnica – prestonica*. 23. Hrv. knjiž. jezik nema **v**, a srpski ga ima: *gruda – grudva*. 24. Hrv. knjiž. jezik u nekim konzonantskim grupama ima **v**, dok ga u srpskom u tim slučajevima nema: *močvaran – močaran, čuvstvo – čustvo*. 25. Hrv. knjiž. jezik ima **i**, a srpski **e**: *bilješka – beleška, grijanje – grejanje, medicina – medecina, koliba – koleba, pionir – pioner*. 26. Hrv. knjiž. jezik ima **e**, a srpski **i**: *metropolita – mitropolit, getsemanski – getsirnanski*. 27. U hrvatskom književnom jeziku ima **u**, a u srpskom **va**: *uš – vaš, uzduh – vazduh, uspostaviti – vaspоставiti, uskrsnuti – vaskrsnuti*. 28. Hrv. knjiž. jezik ima **a**, a srpski **e**: *uzajamni – uzajemni, prijamni – prijemni, jamčiti – jemčiti*“ (Губерина/Крстић 1940: 26–27).³

³ Низ наведених примјера не одговара актуелном стању нити се може узети као ваљан аргумент за утврђивање разлика између српског и хрватског језика. Нажалост,

Они изводе следеће закључке:

„Navedene razlike u glasovima stvaraju posebnu cjelinu, i one čvrsto karakteriziraju hrvatski književni jezik. I to ne zbog toga, što bi neki glasovi bili isključivo vlasništvo hrvatskog književnog jezika, nego, jer oni cjelini hrvatskog jezika daju tipične oznake. Tako na pr. konzonantsku skupinu **št** nalazimo i u riječi *pošten*, ali ta ista skupina dijeli srpsku riječ *sveštenik* od hrvatske *svećenik*. Iako hrvatski oblik uključuje stariji oblik sa **št**, ta povijesna činjenica niti što oduzima niti dodaje našem osjećaju za te riječi. S druge strane riječ *kolebati* ima glas *e* kao i u srpskom književnom jeziku, a po zakonima naše fonetike ta bi riječ morala glasiti *koljebat*. Ipak riječ *kolebati* ne osjećamo ni malo ekavskom, jer ona spada u naš književni jezik, prema kojemu se je razvio naš jezični osjećaj. Ne valja misliti, da se hrvatski književni jezik razlikuje glasovno od srpskoga zato, što tobože srpski književni jezik ima razvijeniji glasovni razvitak. Naprotiv mi nalazimo srpskih riječi, u kojima nema konzonantske asimilacije na kraju sloga, dok je u hrvatskom nalazimo. Srpske su riječi: *odbrana*, *opklada*, a hrvatske: *obrana*, *oklada*, što znači, da su hrvatske riječi u fonetskom pogledu išle dalje od srpskih. Sve to pokazuje, da povijesno gledište ne može biti odlučno za današnji jezik. A kad proučavamo glasovne razlike sa stajališta današnjega jezika, onda ih moramo proučavati tako, da uspoređujemo glasove jedne riječi s nekom drugom, koja ima isto povijesno ishodište, a drugačiji rezultat u današnjem jeziku“ (Губерина/Крстић 1940: 27–28).

Маријан Крмпотић у дијелу „О гласовним и рјечотворбеним разликама“ налази, прије свега, разлику у употреби екавице и ијекавице те истиче: „Razlika između hrvatskoga i srbskoga vidi se već i u priobćajnim prednostima iekavice“ (Крмпотић 2001: 136). У његовом раду, поред поменутог, налазимо и ове примјере: 1. **е/и** испред **о** (*цео* – *цио*), 2. уметање самогласника у сугласничку skupinu (*несаломљив* – *несломљив*, *обавеза* – *обвеза*), 3. црквенословенско **шт** (*опште* – *опште*), 4. грчко **х** (*хлор* – *клор*), 5. **б** у ријечима грчког и хебрејског поријекла (*варвар* – *барбар*), сугласници **к/ц** испред **е**, **и**, **у** у грчким ријечима које су дошле из латинског (*Кинар* – *Цинар*, *океан* – *оцеан*), 6. промјена **л** у **о** на крају ријечи (*сто* – *стол*, *го* – *гол*)⁴, 6. **в** у српским ријечима из руског језика, „jerbo te su riječi u hrvatski došle iz zapadnoeuropskih jezika“ (*Август* –

због ограничености простором нисмо у могућности да то и покажемо па ћемо то урадити у другом раду.

⁴ Чудно је да овај аутор налази разлику и о томе што се у српском језику сматра погрешним: „Srbi mienjaju **л** у **о** i kada nije na kraju sloga osobito u dodatcima **-lac**; na pr. – *čitaos*, *čitaoca* (hrv. = *čitatelj*, *čitatelja*); – *rukovodioc*, *rukovodioca* itd.; (v. rtb)“ (Крмпотић 2001: 139).

Аугуст, европеизација – еуропеизација, псевдо – псеудо), 7. у неким туђицама хрватски има **з**, а српски **с** (*дезерт – десерт, козмос – космос*), 8. **р** на крају ријечи (*јуче – јучер, такође – такођер*), 9. **са-** у српском и **су-** у хрватском (*сарадник – сурадник*), 10. „*Хрвати радије рабе не-*, гдје Срби рабе *пriedлог без- или бес-*“ (*бесаница – несаница, бесвестица – несвјестица*), 11. у сложеницама за ознаку двојности или једнакости „*Хрвати рабе поглавито прилог исто-*, а Срби радије рабе *прилоге једно- или једнако- (једнакобројан – истобројан, једнакосмјеран – истосмјеран, једнородан – истородан, једнозначан – истозначан)*“, 12. „У хрватском може довести до неспоразума употреба спојника **-о-** јербо *шестгодишњи* и *шестогодишњи* у хрватском не значе исто [...] (*шестогодишњи дечак* = *хрв. се каже шестогодишњи дјечак*, тј. дјечак који има шест година, јербо нема *дјећака од шесто година*“, 13. у множини именица женског рода у хрватском језику нема сибилације (*бајка – бајки, биљка – биљки, мајка – мајки, нога – ноге, рука – руке, шака – шаке*), 14. у сугласничке групе **-кт-, -нт-, -рт-, -пт-, -дт-** већине именица туђег поријекла у хрватском се не умије не постојано **-а-** за разлику од српског (*агенат – агент, акценат – акценат, дијалекат – дијалект, концепат – концепт, моменат – момент*), 14. мјесто грчког „дочетка“ **-тиа** у хрватском је **-циа** (*демократија – демократија*), 15. латинске именице на **-иум** добијају у хрватском „дочетак“ **ј** (*критеријум – критериј, територијум – териториј*), 16. у номинативу једине именица мушког рода у српском се појављује **а** (*активиста – активист, терориста – терорист*) – Крмпотић 2001: 136–139.

Илија Протуђер налази такође низ разлика између српског и хрватског. Рецимо: у српском језику се употребљава приједлог *ка*. „Тај се приједлог у хрватском језику раби и примјерима када ријеч почиње сугласницима **к, г, х**, али због српске обојености и у тим примјерима нестaje. Тако ћемо рећи: – *Идем кући*, а не *Идем ка кући*. – *Одлази гробљу*, а не *Одлази ка гробљу*“ (Протуђер 2004: 16). Стога није правилно *Идем ка сестри*. – *Идем ка брату*. – *Дођи ка мени*. У раду „Благозвучно **а**“ Стјепан Бабић полемизира са његовим ставом да је *сребрен* српски, а *сребрн* хрватски и закључује: „*Важно је да напостojимо да се хрватски што више разликује од српског језика*,⁵ али је још важније да при томе на нaruшавамо структуру хрватског књижевнoг језика“ (Бабић 1996а: 38). Исти аутор је написао посебан чланак „Сребрена улица у Загребу“, у коме је поново полемизирао са Крмпотићем: „*Не знам на основу каквих је потврда Крмпотић дошао до таква закључка јер кад се оне погледају, тада се види да су се одувијек употребљавала оба лика, само што је сребрн увјек био нешто чешћи. Но на нову употребу сигурно је утицао Драгутин Боранић са својим првoписом јер је у њему изразу предност дао пријеву сребрн*“ (Бабић 1996б: 147). Бабић истиче да се не може рећи да је *сребрен* српски и да таква оштра пола-

⁵ Истакао Б. Т.

ризацијска оцјена нема правог темеља, „a kako ima dovoljno hrvatskih pisaca i govornika koji upotrebljavaju *srebren*, moramo se složiti sa Slavkom Pavešićem i suautorima koji u svom Jezičnom savjetniku kažu da je dobro i *srebren* i *srebrn*“ (Бабић 1996б: 147).

2. У бошњачкој лингвистици интересантан је рад Наиле Ваљевац о фонетско-фонолошким разликама на подручју Босне и Херцеговине (Ваљевац 2005). У њему она констатује да је окренутост босанске стандарднојезичке норме ка западу „већ психички дотакла бошњачко језичко биће и његов језички идентитет“ и да су у јавности су све гласнија негодовања против такве оријентације актуелне босанске језичке норме (Ваљевац 2005: 66).

3. О различитим стандардолошких рјешењима фонетско-фонолошких појава у српском, хрватском и бошњачком језику објавили смо недавно један рад (Тошовић 2006). У вокалском систему тежиште анализе ставили смо на рефлекс јата и показали да он не диференцира српски, хрватски и бошњачки језик. Такође смо тумачили алтернације типа **а/о е/а, е/о, е/у, е/и, и/у, о/у, а/џ**, вокализацију и факултативне вокале **а, е, у**. У консонантском систему анализирали смо саоднос **ф/в/хв, с/ф, в/х, х/ј, гњ/њ, шт/ћ, с/ш, с/т, т/ц, с/з, ц/ч, х/к**.

4. Број посебних издања из акцентологије је мањи у односу на фонетику и фонологију, али је ипак значајан: од 305 радова које смо анализирали 16 се односи на акцентологију, што чини 5%. Српске публикације су нешто бројније у односу на хрватска (10 : 6, процентуално 62% : 38%).

5. Прву и једну од најзначајнијих студија о акценту написао је Ђуро Даничић (у Бечу 1851, која је прештампана у Земуну 1925. године). У српској лингвистици акцентима су се највише бавили Павле Ивић, Михаило Стевановић и Асим Пецо. Темеље хрватској акценатској школи ударио је Стјепан Ившић. Посебно је значајна његова студија Прилог за славенски акценат (препађена дисертација), која је, према неким оцјенама, први рад посвећен искључиво словенском акценту. О акценту су објавили посебна издања Јосип Матешић, Стјепан Вукушић и Зоран Зоричић. Важно је напоменути да су се српскохрватским акцентом бавили много познати слависти као што је Аугуст Лескин, Роман Јакобсон и др.

6. О акценатским разликама не постоји за сада ниједан посебан рад. Стога нам остаје да укратко укажемо на неке тенденције у тумачењу и рјешавању акценатских проблема српског, хрватског и бошњачког језика.

7. Садашња акценатска ситуација је веома дифузна и компликована, како на подручју језика који се називају српски, хрватски и босански/бошњачки, тако и на појединим њиховим дијеловима. У српској и хрватској лингвистици запажамо читав низ подударности, рецимо: 1. не доводи се у питање

новоштокавска акцентуација као основа стандардног изговора, 2. нико не спори да је садашња ситуација у много чему другачија од времена Вука и Даничића, 3. готово на свим подручјима постоји нарушавање норми, прије свега, кад је у питању појава силазних акцената на унутрашњим слоговима и ултимим те обавезност преношења акцента на проклитику. Постоји изражена тежња да се норма што више усагласи са реалном праксом. Такође све се више чују позиви да се преиспитива оправданост оријентације на народни језик.

У одређивању и мијењању акценатске норме не мали значај игра људски фактор. На теоретско и практично разматрање акценатских проблема важан утицај има ситуација у којој су главни ноциоци српске и хрватске акцентологије сишли са сцене средином и крајем прошлог столећа (са српске, прије свега, имамо у виду Александра Белића, Павла Ивића и Михаила Стевановића, а са хрватске Стјепана Ившића) или се налазе у таквој животној доби да данас нису у стању да се активно и интензивно баве акценатског проблематиком (са српске стране Асим Пецо, са хрватске Далибор Брозовић, Иво Шкарић, Стјепан Вукушић). То што су велики, познати и признати акцентолози завршили своју активну каријеру прати негативна појава: занимања у српској, хрватској и бошњачкој лингвистици за акценатске проблеме није више тако снажно као прије па се сада на прсте могу пребројати они који данас дају значајани допринос на овоме плану. Хрватским правим акцентолозима назвали бисмо Ивана Зоричића и Блаженку Мартиновић, прозодолозима покојног Ивана Иваса, Марка Ликера и Еленмари Плетикос, а у оне којима акцентологија није примарна оријентација (који се, између осталог, баве и акцентима или су понешто о њима писали и написали), спада, рецимо, Дамир Хорга, Булчу Ласло, Крешимир Мићановић, Иво Прањковић, Марко Самарџија и Јосип Силић. У српској лингвистици у праве акцентологе могли бисмо убројити Милорада Дешића, у прозодологе Јелицу Михајлов-Јокановић, а у трећу групу Драгољуба Петровића, Егона Фекетеа, Радослава Ђуровића, Слободана Реметића и др. У бошњачкој лингвистици није нам познат нико ко би се данас могао окарактерисати као прави акцентолог.

8. Данас је централно питање како ће и колико три стандарда ићи дубоко и широко у реформи акценатског система. Садашњу нормативну акценатску констелацију можемо упоредити са шахом и казати да се српска ситуација може окарактерисати као пат-позиција, хрватска као мат-позиција, бошњачка као старт-позиција, а црногорска као блок-позиција. Покушаћемо да укратко објаснимо шта имамо у виду.

Хрватска лингвистика је најдаље отишла у преиспитивању акценатске норме, и ако игдје дође до радикалнијих реформи, биће то у Хрватској. У њој се много више и отвореније говори о превазиђености старе норме, потреби

напуштања старих позиција и прихватања реалног стања.⁶ Сама социолингвистичка ситуација даје томе значајан допринос (посебно изразита тенденција да се хрватски језик што више разликује од српског језика и тежња ка повратку на рјешења која су била прије постојања српскохрватског језика). Углавном, сада је створена ситуација из које могу да изникну радикалнија акценатска рјешења. У прилог овоме говори и податак, за који не знамо колико је поуздан, али је илустративан: да је нагласна норма највећим дијелом утврђена и да је остало спорног „свега“ 20–30% случајева (Мартиновић 2004). Стога смо то и назвали мат-позицијом: хрватски лингвисти налазе се у ситуацији када могу да повуку заврши потез. Ако ову ситуацију даље асоцијативно вежемо за шах, рекли бисмо да се не ради о брзопотезној игри (јер интензивна дискусија о акценатској преоријентацији траје више од пола вијека), а поготово не о симултанци, већ је у питању игра на неколико плоча, у којој се као саиграчи или секунданци појављују, прије свега Далибор Брозовић, Иво Шкарић, Стјепан Вукушић и Зоран Зоричић. Глобано, игра се врти око три концепта, које је Марко Самарција овако назвао: 1. традиционална концепција, која тежи што мањим промјенама, 2. концепција која заговара преобразбу прозодијске норме према стању у западном новоштокавском идиому, 3. концепција која афирмише урбане идиоме, прије свега загребачки (Самарција 1999: 333). Хрватску мат-позицију карактерише (1) спремност да се озваниче (признају као нормативни) силазни акценти на унутрашњим слоговима и на ултими, (2) настојање да се искључи обавезност преношења силазних акцената на проклитику, (3) толерисања нестајања поста акценатских дужина, (4) разумијевање за помјерање акцента улијево, (4) примарна или значајна оријентација на употребну норму. Индикативно је да актери мат-позиције (иако неки од њих заговарају врло радикална рјешења) избегавају да повуку заврши потез, што говори о томе да и они схватају озбиљност и далекосежност таквог чина. Опрезност у завршници посебно је необична код Далибора Брозовића, јер у његовим радовима (нама доступним) не налазимо чисту позицију, јасно изјашњавање.

⁶ „Karadžić-Daničićev naglasni sustav, koji je preuzeo i Tomo Maretić, uzrokovao je naglasnonormativna previranja u XX. st. ne samo u hrvatskome standardnom jeziku nego i u srpskome standardnom jeziku, no opseg i posljedice prijepora nisu isti na jednoj i na drugoj strani. Odmaci od preskriptivne naglasne norme u srpskome standardnome jeziku govore o samosvojnome razvoju hrvatske naglasne norme, i obratno, pa ih se ne smije zanemariti u povijesnome pregledu naglasnoga normiranja [...] Jezikoslovci, koji su se bavili prozodijom hrvatskoga standardnog jezika, bili su suglasni u jednome: jezična uporaba (najčešće zvana uporabna ili uzusna norma) razlikuje se od zapisane, klasične norme, tzv. Karadžić-Daničić-Maretićeve, i jedino je ona stvarno funkcionirala i funkcionira u hrvatskome jeziku“ (Мартиновић 2007). Иво Прањковић тврди да је хрватска ортоепска норма већ дуго најпроблематичнија норма хрватског стандардног језика и да је маретићевска акцентуација страна већини говорника (Прањковић 2001: 304).

У српској лингвистици много је мање изражена жеља да се акценатска норма радикално мијења. Од читавог низа разлога посебно бисмо истакли дуализам који влада на српском говорном подручју. Наиме, на великом дијелу српскога језика чува се четвороакценатски систем са правилима која се углавном поштују. На другом дијелу дошло је до знатног нарушавања акценатске норме, које се огледа, прије свега, у појави силазних акцената на унутрашњим слоговима и ултими, у факултативности проклIZE и губљењу дужина. Први модел Драгољуб Петровић назива источним, а други и западним (Петровић 1999). Будући да су они у великој мјери супротстављени и некомпатибилни, веома је тешко наћи неко рјешење које би одговарало стању и на једном и на другом подручју. Другим ријечима, српски лингвисти имају везане руке, они су спутани да предложи неко рационално, па и компромисно рјешење. Из тих смо разлога такву ситуацију назвали пат-позицијом. Ову метафору изразито потенцира став да ће српски језик морати још задуго да толерише двије стандардне прозодијске норме (Петровић 1999). У тој српској пат-позицији запажа се неколико нових појава. Једна од њих се састоји у напуштању истраживања нештокавских дијалеката (чакавског и кајкавског). Највећи српски акцентолози Александар Белић и Павле Ивић интензивно су се бавили нештокавским акцентом, а то су нешто мање чинили и други истраживачи (Радослав Бошковић, Асим Пецо и Михаило Стевановић). У савременој српској акцентологији готово да се не примјећује таква заинтересованост.⁷ У њој је дошло до смјене генерација, која није довела до квалитативних помака, већ обрнуто: има негативан тренд. Данашња српска акцентологија је далеко од тога да има ауторитете формата Александра Белића или Павла Ивића. У српској пат-позицији добија се утисак да значајан фактор представљају они који обликују глобалну оријентацију, а не вуку јавне потезе. Овдје је значајна улога Милке Ивић. Колико нам је познато, она у последње вријеме није објављивала посебне радове о акценатској проблематици, али директно или индиректно утиче на обликовање ставова и рјешења, која могу бити далекосежна за српску акцентологију.

У вези са српско-хрватским акценатским саодносима интересантна су запажања Блаженке Мартиновић, која је анализира одступања од проскриптивне акценатске норме у ова два језика (Мартиновић 2007). Она је дошла до сљедећих закључака:

„Odmaci u hrvatskome i u srpskome standardnom jeziku od ‘klasične’ naglasne norme imaju isti uzrok – razilaženje propisa i uzusa. U dvadesetome

⁷ Истина, и на хрватској страни се запажа слична оријентација: у штокавском дијалекту њих углавном интересује оно што је битно за хрватске дијалекте и хрватски стандардни језик.

stoljeću hrvatski su jezikoslovci prvo upozoravali na razlike od preskriptivne norme (preuzete i u priručnicima često prepisivane tzv. Karadžić-Daničić-Maretićeve norme) – koje nisu bile rezultat razvoja jezika nego zanemarivanja zapadnonovoštokavskih značajki. Istovremeno su akcentolozi gradili (hrvatsku) kodifikacijsku normu (koja je izrastala iz jezične uporabe) te krajem prošloga stoljeća sve više ukazivali na odmake od te kodificirane norme – kao razvojni rezultat (npr. utjecaj organskih idioma i posuđivanja na standard vidan je u silaznih naglasaka nepočetnoga sloga koji se sve više čuju u boljoj jezičnoj praksi te se nalaze i u normativnim priručnicima s oznakom ‘razgovorno’). S druge strane, srpski su jezikoslovci cijelo prošlo stoljeće gradili kodifikacijsku normu koja je počivala na istočnonovoštokavskim značajkama, i s vremenom upozoravali na odmake – posljedicu razvoja jezika, pojednostavljivanja (npr. pojava analogijskih naglasaka) te njegova kontakta s drugim idiomima (koji nisu bili i osnovicom Karadžić-Daničićeva naglašavanja). Posljedice su, dakle, bile u mnogome različite u hrvatskome i u srpskome standardnom jeziku te njihova standardna naglašavanja (temeljena na svojim osnovicama) nastavljaju samosvojan razvoj“ (Мартиновић 2007: 13).

9. Бошњачку акценатску позицију назвали смо старт-позицијом јер је стандардизација бошњачког језика још увијек на почетку па тако сложена проблематика каква је акценатска захтијева доста времена и напора да се размотри и евентуално мијења. Што се тиче црногорске блок-позиције, она је таква због опште социолингвистичке ситуације коју одликује јака поларизација на двије струје. Рјешавање акценатске проблематике је блокирано чињеницом што питање назива језика и његове стандардизације још увијек није ријешено. Све док се Црногорци не определијеле у ком ће правцу креирати језичку политику у новонасталој самосталној држави акценатска проблематика налазиће се у блок позицији.

Цитирана литература

- Бабић 1996а: Бабић, Стјепан. Благозвучно а. In: *Бабић Стјепан. Хрватски јучер и данас*. Загреб: Школске новине. С. 36–38.
- Бабић 1996б: Бабић, Стјепан. Сребрена улица у Загребу. In: *Бабић Стјепан. Хрватски јучер и данас*. Загреб: Школске новине. С. 146–148.
- Даничић 1925: Даничић, Ђуро. *Српски акценсти*. Београд – Земун: Графички завод „Макарије“.
- Даничић 2002: Даничић, Ђуро. Разлике између језика српскога и хрватског. In: Милосављевић, Петар. *Срби и њихов језик: Хрестоматија*. Београд: Требник. С. 301–304.

- Губерина/Крстић 1940: Губерина, Петар; Крстић, Круно. *Разлике између хрватскога и српскога књижевног језика*. Загреб: Матица хрватска.
- Крмпотић 2001: Крмпотић, Маријан. *Хрватски језични приручник*. Клоштар Иванић: Агапа.
- Мартиновић 2007: Мартиновић, Блаженка. *О наглашавању двају јужнословенских стандардних језика*. У штампи.
- Петровић 1999: Петровић, Драгољуб. Две српске акценатске норме. In: *Актуелни проблеми граматике српског језика*. Суботица – Београд: Градска Библиотека Суботице – Народна библиотека Србије – Институт за српски језик САНУ. С. 227–231.
- Прањковић 2001: Прањковић, Иво. За демократизацију хрватске ортоепске норме. In: *Језик и демократија*. Сарајево: Институт за језик. Посебна издања. Књ. 12. С. 299–306.
- Протуђер 2004: Потуђер, Илија. *Правилно говорим хрватски 3: Практични језични савјетник*. Сплит: Наклада Протуђер.
- Тошовић 2006: Тошовић, Бранко. Фонетско-фонолошке разлике између босанског/бошњачког, хрватског и српског језика (стандардолошка рјешења). In: Jesenšek, Marko; Zorko, Zinka (ur.). *Jezikovna predanost: Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*. Maribor: Zora. С. 165–181.
- Ваљевац 2005: Ваљевац, Наила. Стандардна новоштокавщина и језичка ситуација у Босни и Херцеговини. In: *Радови Института за језик*. Сарајево. Књ. XVII. С. 1–110.

Бранко Тошовић (Грац)

**Фонетико-фонологические и просодические различия между
сербским, хорватским и бошняцким языками
(различия в изученности и изученность различий)**

В настоящей работе рассматриваются два вопроса: 1. насколько изучена фонологическая, фонетическая и просодическая системы сербского, хорватского и бошняцкого языков, 2. насколько изучены фонологические, фонетические и акцентологические различия между упомянутыми языками.

Автор констатирует, что фонологическая, фонетическая и просодическая системы сербского, хорватского и бошняцкого языков являются предметом различных исследований в рамках научных проектов, докторских и кандидатских диссертаций. Об этом также опубликовано значительное количество работ в периодике. Фонетика и фонология занимают второе место (17,5%) в системе языковых дисциплин (фонетика 12%, фонология 5,5%). Почти все отдельные издания опубликованы в рамках сербского и хорватского языкознания (95%). Сербские издания более многочисленны,

чем хорватские (51% : 44%). Издания по фонетике преобладают по отношению к фонологии (75% : 25%). В сербском языкознании более выражен разрыв между фонетикой и фонологией (82% : 18%), чем в хорватском (64% : 36%). Фонетические различия не изучены на материале более широкого материала, и этим занимались почти исключительно хорватские языковеды.

Число отдельных изданий по акцентологии значительно уступает числу изданий по фонетике и фонологии, но все-таки существует довольно много исследований: из 305 анализируемых публикаций 16 относится к акцентологии (5%). Сербские издания более многочисленны, чем хорватские (10 : 6, в процентах 62% : 38%). О просодических различиях между сербским, хорватским и бошняцким языками нет ни одной отдельной работы. Поэтому автор вкратце указывает на общие тенденции в толковании и исследовании акцентологической системы этих языков. Нынешнюю акцентологическую ситуацию он сравнивает с шахматами и сербскую ситуацию называет пат-позицией, хорватскую – мат-позицией, бошняцкую – старт-позицией, а черногорскую блок-позицией.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/